
Parlamentarni sustav

Izvorni znanstveni članak

324(497.5)"2003":329.1/6

Priljeno: 30. lipnja 2005.

Determinante ideološke samoidentifikacije hrvatskih birača na parlamentarnim izborima 2003. godine*

ANDRIJA HENJAK**

Sažetak

Koristeći se podacima anketnog istraživanja birača pred parlamentarne izbore 2003. godine autor analizira determinante njihovih ideoloških podjela. Analiza pokazuje da su najznačajnije determinante stavovi prema ulozi tradicije i katoličke crkve u društvu, odnos prema ulozi žena u društvu, odnos prema manjinskim skupinama te odnos prema povijesti, ponajprije prema Drugome svjetskom ratu i poslijeratnom razdoblju.

Kod ideološke samoidentifikacije na ljestvici lijevo – desno odnos prema ulozi crkve i tradicije te odnos prema povijesti imaju najveću ulogu od svih varijabli koje mjere stavove.

Kad je riječ o determinantama konkretnih ideoloških orijentacija, najveća uloga pripada varijablama koje mjere odnos prema tradicionalnim vrijednostima i ulozi crkve u društvu, odnos prema manjinama, odnos prema položaju žena te odnos prema povijesti. Dok odnos prema tradiciji i ulozi katoličke crkve, a nešto manje odnos prema manjinama i položaju žena u društvu, dijele liberalne i socijaldemokrate od kršćanskih demokrate, odnos prema povijesti dijeli ponajprije liberalne od socijaldemokrate.

Analiza je također pokazala da varijable koje mjere odnos prema strankama imaju uvjerljivo najveći utjecaj na ideološku samoidentifikaciju, bilo da je riječ o samoidentifikaciji na ljestvici lijevo – desno, bilo da je riječ o identifikaciji s konkretnom ideološkom orijentacijom. Međutim, kod interpretacije tih rezultata treba imati na umu da kauzalna veza među ovim varijablama može postojati u obama pravcima. Ipak, s obzirom na razinu političke sofisticiranosti javnosti može se reći da će se ispitanici lakše identificirati sa strankom nego s

* Zahvaljujem profesorici Mirjani Kasapović, voditeljici projekta "Izbori, stranke i parlament u Hrvatskoj 2000.-2010." što je odobrila korištenje podataka anketnog istraživanja hrvatskih birača prikupljenih prije izbora 2003. godine. Također zahvaljujem profesoru Ivanu Šiberu i Goranu Čularu na korisnim komentarima prijašnje verzije teksta.

** *Andrija Henjak*, doktorski kandidat Srednjoeuropskog sveučilišta u Budimpešti, Odsjek za političku znanost.

ideologijom, koja je za većinu birača ipak apstraktan fenomen. Stranačka identifikacija (preferencija) može biti posljedica različitih činitelja koji se mogu kretati od rane političke socijalizacije u obitelji do ideološke bliskosti po pojedinim pitanjima ili povjerenja u stranačko vodstvo, itd. Stoga možemo reći da kod pitanja ideološke samoidentifikacije ispitanik koristi svoju stranačku identifikaciju kao informacijsku kraticu kako bi se odredio u, za većinu birača ipak apstraktnom, svijetu ideologija.

Ključne riječi: ideološka samoidentifikacija, samoidentifikacija lijevo – desno, parlamentarni izbori, vrijednosti, stavovi, odnos prema povijesti, stranačka identifikacija

Uvod

Pojmovi lijevog i desnog svakako se ubrajaju među najstarije i najčešće upotrebljavane pojmove koji označuju ideološku poziciju. Tim se pojmovima podjednako koriste oni koje se bavi politikom kao i oni koji je promatraju i proučavaju. Njihov ulazak u politički diskurs vezan je uz političke podjele nastale u Francuskoj revoluciji, a njihovo se značenje mijenjalo ukorak s promjenama u prirodi i značaju političkih podjela. Upravo činjenica što pojmovi lijevog i desnog nemaju precizno određeno političko značenje sami po sebi omogućila je da ostanu u uporabi više od dva stoljeća unatoč čestim promjenama značenja.

Lijevo i desno su oznake ideoloških pozicija koje u političkoj komunikaciji nose informaciju koja je ponajprije definirana političkim kontekstom u kojem se komunikacija odvija. Klingemann i Fuchs (1990.) u svojoj analizi sadržaja pojmova lijevog i desnog na razini političke javnosti razlikuju prepoznavanje i razumijevanje lijevog i desnog. Kako bi ti pojmovi bili korisni u političkoj komunikaciji, najprije moraju biti prepoznati kao relevantni dijelovi političkog diskursa, a potom mora postojati jednoznačno tumačenje njihova značenja i to, po mogućnosti, kao jasno definiranih suprotstavljenih pozicija.

Osim što se koriste u političkoj komunikaciji, pojmovi lijevog i desnog su neka vrsta informacijskih kratica koje pojedinci koriste u svrhu vlastite orijentacije i samoidentifikacije u svijetu političkih ideologija (Klingemann i Fuchs, 1990.). Pritom je, misle Klingemann i Fuchs, vjerojatno da ipak neće postojati potpuno jednako značenje pojmova lijevog i desnog koje bi dijelili svi korisnici.

Definicija značenja lijevog i desnog, prema mišljenju Klingemanna i Fuchsa, ovisi o dominantnim političkim podjelama trenutka i o njihovu značaju. Relativni konsenzus oko značenja lijevog i desnog proizlazi iz toga što

će manje-više svi korisnici pojmova lijevog i desnog značenje tih, inače apstraktnih pojmova, definirati s obzirom na najznačajnije političke podjele trenutka. Stoga se može očekivati da će, i na razini komunikacije, ali i na razini individualnog razumijevanja, varijacija u interpretaciji njihova značenja ipak biti bitno ograničena.

Iako je podjela na lijevo i desno uglavnom percipirana kao primarno ideološka podjela koja uključuje razlikovanje lijevih i desnih pozicija s obzirom na različite političke stavove i vrijednosti, ona nije isključivo vezana uz ideologiju. Značenje lijevog i desnog je vezano i uz političke stranke i pokrete, odnos prema društvenoj promjeni ili tipu političke participacije (Klingemann i Fuchs, 1990.). S obzirom na to da ti elementi nisu identični u različitim društvima, realno je očekivati da relativni doprinos činitelja, kao što su različiti politički stavovi i vrijednosti ili stranačka identifikacija, neće biti jednak u svim društvima (Klingemann i Fuchs, 1990.; Knutsen, 1995b.).

S druge strane, također je posve realno očekivati da čak unutar istog društva neće postojati potpuno ista definicija značenja pojmova lijevog i desnog niti će pojedini elementi definicije biti jednako važni za različite skupine u društvu. S obzirom na to da stupanj obrazovanja, političke informiranosti i osjetljivosti na političke informacije nije jednak među različitim društvenim skupinama, posve je realno očekivati da će pripadnici skupina koje se razlikuju u navedenim činiteljima donekle različito definirati pojmove lijevog i desnog, te da će postojati stanovita razlika u relativnoj ulozi pojedinih elemenata.

Određivanje značenja lijevog i desnog u pojedinim društvima ponajprije je pitanje na koje može odgovoriti empirijsko istraživanje. S obzirom na to da se velik dio komunikacije odvija između političkih elita i javnosti, za razumijevanje uloge lijevog i desnog bitno je odrediti što ti pojmovi znače na razini političke javnosti.

Drugo bitno pitanje na koje također može odgovoriti samo empirijsko istraživanje jest važnost pojmova lijevog i desnog u pojedinim društvima. Dobro znana činjenica, koju su potvrdila i empirijska istraživanja, jest da lijevo i desno imaju vrlo malu ulogu u označavanju ideoloških pozicija u političkoj komunikaciji u Sjedinjenim Državama gdje prevladava podjela na liberalno i konzervativno. S druge strane, lijevo i desno su jedan od glavnih indikatora ideološke pozicije u europskim društvima već niz godina (Knutsen, 1995c., 1995b.; Klingemann i Fuchs, 1990.; Klingemann, 1995.).

Za odgovor na ta dva pitanja potrebni su vrlo različiti podatci. Za istraživanje značenja lijevog i desnog potrebno je anketno istraživanje kojim bi se ispitalo koje značenje ispitanici pridaju pojmovima lijevog i desnog. Za istraživanje značenja pojmova lijevog i desnog u političkoj komunikaciji treba izvršiti analizu sadržaja političkog diskursa kako bi se utvrdilo koliko je

česta uporaba tih pojmova i je li njihovo značenje povezano s najznačajnijim političkim podjelama.

U Hrvatskoj dosad nije bilo pokušaja istraživanja što znače pojmovi lijevo i desno niti kolika je njihova važnost u političkom diskursu. Političke stranke, politički komentatori i mediji često se koriste pojmovima lijevog i desnog u opisu ideologije političkih stranaka i njihove kompetitivne pozicije. Stranački vođe često definiraju poziciju svoje i drugih stranaka kroz pojmove lijevog, desnog i centra. Politički se komentatori također često koriste navedenim pojmovima kako bi okarakterizirali pozicije političkih stranaka ili pojedinih društvenih skupina, a često se i pojedina politička pitanja i pozicije karakteriziraju kao lijeva, desna ili centristička.

Zasad u Hrvatskoj ne postoji analiza sadržaja političke komunikacije koja bi mogla otkriti kolika je važnost pojmova lijevog, desnog i centra u političkoj komunikaciji i uz koja se politička pitanja i podjele oni najčešće koriste. Odgovor na to pitanje zahtijevao bi posebno istraživanje koje bi analiziralo sadržaj političkih poruka što ih iznose političke elite, mediji i politički komentatori.

Odgovor na pitanje kakvo je značenje pojmova lijevog i desnog na razini političke javnosti puno je lakše dati budući da se za to mogu koristiti već prikupljeni podatci iz različitih istraživanja javnog mijenja. Ovaj će rad pokušati odgovoriti upravo na to pitanje koristeći anketno istraživanje koje je proveo tim Fakulteta političkih znanosti u Zagrebu neposredno prije parlamentarnih izbora 2003. godine.

Koristeći se varijablama koje mjere političke stavove i odnos prema političkim strankama, ovaj će rad pokušati identificirati koje varijable imaju najveći utjecaj na ideološku samoidentifikaciju ispitanika na skali lijevo – desno. Osim relativno apstraktnih pojmova lijevog i desnog, ideološka samoidentifikacija je moguća i kroz identifikaciju s pojmovima koji označuju konkretnu ideologiju, kao što su konzervativizam, liberalizam, socijaldemokracija ili kršćanska demokracija. Ti pojmovi imaju puno konkretnije informacijsko značenje, nego što ih imaju ipak relativno apstraktni pojmovi lijevog i desnog. Stoga će ovaj rad pokušati dati odgovor i na to pitanje.

Značenje pojmova lijevog i desnog

U proteklom stoljeću kontekst u kojem su se najčešće koristili pojmovi lijevog i desnog bio je vezan uz stavove o ulozi države u upravljanju gospodarstvom i društvenoj raspodjeli ekonomskih resursa (Knutson, 1995b., 1995c.). Međutim, dominantno se značenje pojmova lijevog i desnog mijenjalo s političkim razvojem ponajprije europskih društava u kojima su se ti pojmovi intenzivno koristili. Od početka 19. stoljeća pojmovi lijevog i de-

snog bili su ponajprije vezani uz sukobe između liberala, koji su nastojali zamijeniti vlast monarha i nasljedne aristokracije ustavnom vladavinom parlamenta, te konzervativnih pristaša starog režima koji su nastojali očuvati status quo (Lipset i Rokkan, 1967; Ruschemeyer i Stephens, 1992.). Taj je sukob imao i svoju kulturnu dimenziju u sukobu oko uloge crkve u društvu, crkvenog ili državnog nadzora nad školstvom te crkvene ili državne regulacije nekih aspekata privatnog i javnog života. Podjela je imala i ekonomsku dimenziju sukoba između liberalne industrijske buržoazije i konzervativnih zemljoposjednika, ponajprije oko trgovinskog režima i carina.

U tom su se sukobu zagovornici ustavne vlade, izabranog parlamenta (doduše s ograničenim pravom glasa), slobode tiska, odvajanja crkve od države i slobodne trgovine nazivali ljevicom. Iz tog razdoblja datira i naziv liberalnih stranaka u skandinavskim zemljama Venstre (lijevo). S druge strane, desnica se zalagala za zadržavanje uloge monarha i vlade odgovorne monarhu umjesto parlamentu, očuvanje privilegiranog položaj nasljedne aristokracije, vrlo ograničeno pravo glasa te zadržavanje crkvene kontrole nad školstvom i pravnom regulacijom privatnog života.

Od sredine do kraja 19. stoljeća liberalni je program prevladao i u većini je zemalja zapadne Europe institucionaliziran stanoviti oblik ustavne vladavine, vlade odgovorne parlamentu te odvajanje crkve od države, uz različite kompromise oko pitanja slobodne trgovine (Ruschemeyer i Stephens, 1992.). U istom se razdoblju pojavljuju i počinju jačati socijalističke stranke koje iznose zahtjeve za socijalizacijom sredstava za proizvodnju i širenje prava glasa na dotad isključene radnike te radikalni liberali čiji program također uključuje širenje demokracije i prava glasa. Krajem 19. stoljeća u politiku ulaze i prve stranke demokršćanske orijentacije koje s jedne strane staju u obranu društvene uloge crkve i religije, a s druge imaju ekonomske zahtjeve koji također idu za nekim oblikom društvene kontrole nad sredstvima za proizvodnju. Kako otkrivaju Lipset i Rokkan (1967.) značaj je tih podjela bio vrlo različit u pojedinim zemljama, međutim u ovom razdoblju značenje pojmova lijevog i desnog u svim zemljama dobiva dominantno ekonomsko značenje, iako odnos prema ulozi religije i demokratizaciji i dalje ima znatnu ulogu.

Dominantno ekonomsko značenje pojmova lijevog i desnog, gdje lijevo znači zahtjev za socijalizacijom sredstava za proizvodnju, ekonomsko planiranje od strane države, razvijanje ekstenzivne mreže socijalne sigurnosti i raspodjelu dohotka redistributivnim politikama od strane države, a desno prepuštanje regulacije ekonomskih aktivnosti tržištu, privatno vlasništvo i raspodjelu dohotka ovisnu o tržištu, kao i prepuštanje individualnog blagostanja tržišnoj poziciji pojedinca, zadržalo se do šezdesetih i sedamdesetih godina 20. stoljeća. Tih se godina polako počinju pojavljivati politički zahtjevi koje su brojni autori okarakterizirali kao novu politiku (*new politics*

agenda), a koji su povezani uz ono što mnogi autori zovu sukobom materijalističkih i postmaterijalističkih vrijednosti (Inglehart, 1990., 1997.; Scharborough, 1995.; Klingemann i Fuchs, 1990.; Kitschelt i Hellmans, 1990.; Knutsen, 1995b.).

U istom su se razdoblju pojavili i pojmovi nove ljevice i nove desnice. Značenje pojma nove ljevice podrazumijeva prihvaćanje postmaterijalističkih vrijednosti kao što su zaštita okoliša, zaštita i promocija ljudskih prava, pomoć zemljama trećeg svijeta i potpora mirovnim pokretima, otvorenost društva prema imigrantima i različitim manjinama te participativni tip politike, uključujući i veću spremnost na nekonvencionalne oblike političke participacije (Inglehart, 1977., 1990., 1997.). Pojam nove desnice označuje prihvaćanje materijalističkih vrijednosti, negativan odnos prema imigrantima i seksualnim manjinama, zalaganje za oštrije mjere protiv kriminala i terorizma, nametanje jedinstvenoga moralnog obrasca ponašanja cijelom društvu, hijerarhijski tip politike te definiciju pripadnosti društvu s obzirom na religijsku ili etničku pripadnost. Slično značenje imaju pojmovi lijevo-libertarnog i desno-autoritarnog za koje Herbert Kitschelt tvrdi da je uz ekonomsku os lijevo – desno druga glavna os političkog natjecanja u većini suvremenih demokracija (Kitschelt, 1994.).

Pokušavajući objasniti razvoj pojmova lijevog i desnog, Kitschelt i Hellmans (1990.) identificiraju četiri moguća pravca razvoja njihova značenja. Prva mogućnost uključuje stabilnost značenja, što bi značilo primarno ekonomsko razlikovanje lijevog i desnog. Druga mogućnost je irelevantnost, odnosno gubitak značenja pojmova lijevog i desnog u političkoj komunikaciji. Treća mogućnost podrazumijeva transformaciju značenja pojmova lijevog i desnog, od primarno ekonomskog značenja prema sadržaju koji se može definirati kao nova ljevica i nova desnica. Četvrta mogućnost je pluralizacija značenja pojmova lijevog i desnog, tako da oni uz klasično ekonomsko značenje uključuju i ono što Inglehart (1990.) naziva novom ljevicom i novom desnicom, a Kitschelt (1994.) lijevo-libertarnim i desno-autoritarnim.

U empirijskoj analizi sadržaja pojmova lijevog i desnog u zemljama zapadne Europe Oddbjorn Knutsen (1995b.) nalazi najviše dokaza za teoriju pluralizacije. Pojmovi lijevog i desnog sadržavaju komponentu ekonomski lijevih i desnih pozicija, pozicija nove ljevice i desnice, ali i stavova povezanih uz ulogu religije u politici. Knutsenov je zaključak da se značenje lijevog i desnog mijenjalo istodobno s političkim podjelama tako da su se nove podjele kombinirale s već postojećima, a ono što se mijenjalo bio je njihov relativni značaj.

Klingemann i Fuchs (1990.) nalaze da značenje lijevog i desnog nije vezano isključivo uz ideološke stavove ili vrijednosti, nego je povezano i uz političke stranke i stranačku identifikaciju, odnos prema društvenoj promjeni ili pojedine društvene skupine. Međutim, oni nalaze da su svi ti elementi ve-

zani uz bitne društvene podjele tako da svi imaju isti izvor. Stoga Klingemann i Fuchs zaključuju da, iako u definiciji lijevog i desnog postoji određena varijacija, ona je ipak ograničena.

Izvor te varijacije može biti u različitom vremenu političke socijalizacije pojedinih društvenih skupina koje su prošle taj proces u uvjetima drukčijih dominantnih društvenih i političkih podjela. Drugi mogući izvor varijacije može biti u različitim sposobnostima ispitanika da pridaju značenje apstraktnim pojmovima kao što su lijevo i desno. Od ispitanika višeg stupnja obrazovanja i političke informiranosti može se očekivati da će apstraktne pojmove kao što su lijevo i desno lakše definirati kroz stavove i vrijednosti. S druge strane, kod ispitanika nižeg stupnja obrazovanja veće značenje može imati identifikacija s političkim strankama ili stranačkim pozicijama o trenutačnim političkim pitanjima.

Knutsenova analiza donekle potvrđuje mogućnost postojanja te razlike u zemljama koje on analizira. Relativni doprinos pojedinih komponenti razlikuje se kod naraštaja rođenih prije i poslije Drugoga svjetskog rata. Također, kod poslijeratnog naraštaja, koji je u prosjeku obrazovaniji, Knutsenovi pokazatelji koji mjere stavove objašnjavaju veći postotak varijance (Knutsen, 1995b.).

Nema sličnih istraživanja koja bi se bavila zemljama istočne Europe. Stoga je teško staviti Hrvatsku u komparativni kontekst te formirati hipoteze o vezi zavisne i nezavisnih varijabli. Zato ovaj rad ima ponajprije eksplorativni karakter koji će biti opisan u nastavku.

Može se očekivati da će na značenje lijevog i desnog veliku ulogu imati političke podjele koje su povezane uz Drugi svjetski rat, nastanak socijalističkog sustava te odnos prema sustavu u poslijeratnom razdoblju. Koliko je bilo značenje pojmova lijevog i desnog za identificiranje tih podjela na razini političke javnosti teško je reći bez podataka empirijskih istraživanja. Međutim, budući da je ipak riječ o najvažnijim političkim pitanjima tog vremena, može se pretpostaviti da je utjecaj političkih podjela karakterističnih za to razdoblje bio važan za određivanje značenja pojmova lijevog i desnog.

Analiza biračkog ponašanja utvrdila je da na izborima 1995. i 2000. postoji znatna povezanost stranačkih preferencija i ideološke samoidentifikacije. Također, zaključak te analize jest da je najznačajniji činitelj koji utječe na stranačku preferenciju odnos prema tradicionalnim vrijednostima te ulogi katoličke crkve, potom i odnos prema srpskoj etničkoj zajednici, pobačaju, jednakosti žena, slobodi medija, pravu na demonstracije te odnos prema ulogi različitih aktera u Drugome svjetskom ratu (Šiber, 1998., 2001.; Zakošek, 1998., 2001.; Čular i Zakošek, 2003.). Stoga se može očekivati da će i determinante ideološke samoidentifikacije biti vrlo slične navedenim činiteljima.

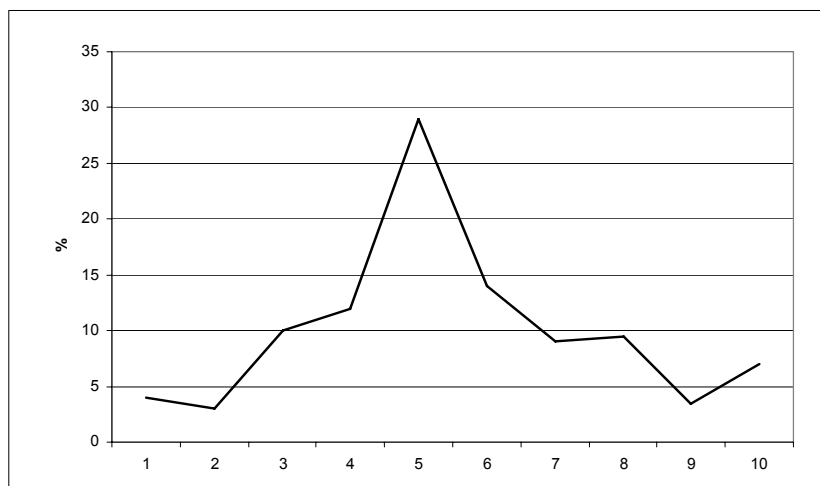
Metoda, podatci i varijable

Klingemann i Fuchs u svrhu identifikacije značenja pojmova lijevog i desnog koriste anketno istraživanje s otvorenim tipom pitanja u kojima se od ispitanika traži da navedu pojmove koje poistovjećuju s pojmovima lijevog i desnog (Klingemann i Fuchs, 1990.). Anketna istraživanja s otvorenim tipom pitanja relativno su rijetka i redovito su koncentrirana na vrlo precizno definiranu temu. Nužno je reći da je upravo takav tip podataka omogućio Klingemannu i Fuchsu da izvedu robustan zaključak o relativno ograničenoj varijaciji u značenju lijevog i desnog.

S obzirom na to da u hrvatskom slučaju nema takvih podataka, u ovom se radu koristimo podatcima iz anketnog istraživanja sa zatvorenim tipom pitanja. Takav tip podataka omogućuje analizu značenja lijevog i desnog s pomoću varijabli koje mjere stavove ispitanika i varijabli koje mjere odnos prema političkim strankama. Uz pomoć multiple regresijske analize moguće je identificirati koliko su pojedine varijable snažno povezane s podjelom na lijevo i desno, te kolika je eksplanatorna snaga svakoga pojedinog seta varijabli.

Podatci dolaze iz ankete koju je proveo istraživački tim Fakulteta političkih znanosti prije parlamentarnih izbora 2003. godine. Ukupan broj ispitanika u tom je uzorku 1.153 od čega 1.094 ima valjane vrijednosti na varijabli koja mjeri ideološku samoidentifikaciju lijevo – desno. Distribucija ispitanika na ljestvici lijevo – desno prikazana je na *grafikonu 1*.

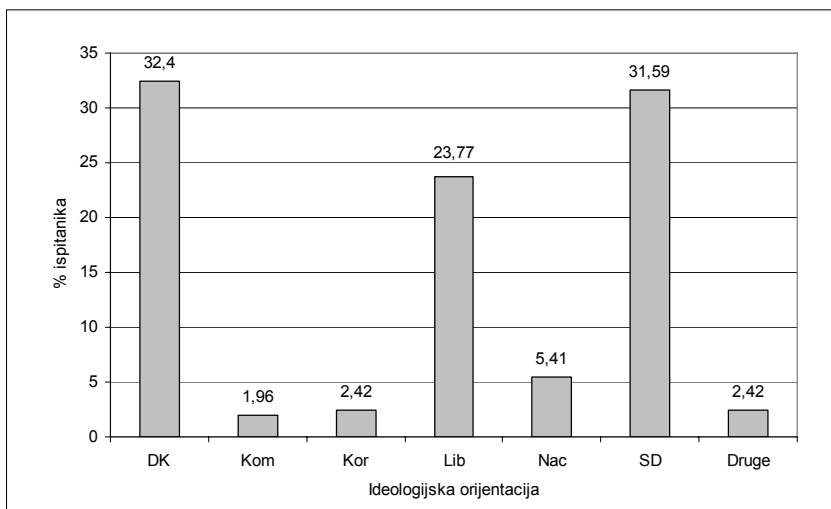
Grafikon 1: Distribucija ispitanika na ljestvici ideološke samoidentifikacije lijevo – desno u predizbornoj anketi FPZ-a za izbore 2003. godine.

Osim analize značenja apstraktnih ideoloških oznaka lijevog i desnog zanimljivo istraživačko pitanje bilo bi i identificiranje značenja konkretnih ideoloških odrednica među hrvatskim biračima. Anketa Fakulteta političkih znanosti sadržava i pitanje kojim se od ispitanika traži da označe koji je ideologijski svjetonazor najbliži njihovoj političkoj orijentaciji. Stoga će posebna analiza pokušati dati odgovor na to pitanje koristeći isti set nezavisnih varijabli kao i u analizi identifikacije lijevo – desno.

Odgovarajući na pitanje o samoidentifikaciji s konkretnim ideološkim svjetonazorom, 32,4% ispitanika se izjasnilo kao kršćanski demokrati, 31,6% kao socijaldemokrati, a 23,8% kao liberali. Od ostalih, 5,4% ispitanika se izjasnilo kao konzervativci, 2,4% kao nacionalisti, a 2% kao komunisti (*grafikon 2*). S obzirom na važnost pojedinih kategorija i potrebu da se u analizi koriste kategorije s dovoljnim brojem ispitanika, analiza će se fokusirati samo na ispitanike koji su se izjasnili kao kršćanski demokrati, liberali i socijaldemokrati. Ukupan broj valjanih slučajeva na toj je varijabli 942.

Grafikon 2: Distribucija samoidentifikacije ispitanika u odnosu na konkretni ideologijski svjetonazor

Prva zavisna varijabla mjeri ideološku samoidentifikaciju ispitanika na skali lijevo – desno. Skala ima deset vrijednosti od kojih jedan označuje ekstremno lijevu poziciju, a deset ekstremno desnu. Ta se skala često koristi u izbornim studijama i istraživanjima političkih stavova i standardni je inventar gotovo svih anketnih istraživanja. S obzirom na to da je ideološka samoidentifikacija mjerena na najmanje ordinalnoj razini, primjerena regresijska

metoda je linearna regresija koja se koristi kod zavisne varijable mjerene na ordinalnoj ili višoj razini. U ovom je slučaju primijenjena OLS varijanta linearne regresije.

Druga zavisna varijabla je samoidentifikacija ispitanika s konkretnim ideologijskim svjetonazorom. U ovom je slučaju riječ o varijabli mjerenoj na nominalnoj razini, gdje se kategorije ne mogu poredati u neki logički niz po informaciji koju nose, nego se svaka kategorija mora promatrati zasebno. Određivanje značenja svake kategorije moguće je samo u usporedbi s drugom kategorijom. Stoga je u slučaju druge zavisne varijable korištena multinominalna logistička regresija. Karakteristika te metode jest da se pojedina kategorija zavisne varijable uspoređuje sa svim ostalim kategorijama te se značenje koeficijenata određuje s obzirom na kategoriju koja se izabere kao referentna.

Zavisne se varijable mogu podijeliti u varijable koje mjere stavove te varijable koje mjere odnos prema političkim strankama. Idealna mjera odnosa prema političkim strankama bila bi mjera stupnja identifikacije s pojedinim političkim strankama. S obzirom na to da varijabla koja mjeri stranačku identifikaciju u anketi FPZ-a ne obuhvaća sve ispitanike, nego samo one koji su se izjasnili da se identificiraju s pojedinom strankom, kao nadomjestak će se koristiti varijabla koja mjeri ima li ispitanik pozitivan ili negativan odnos prema pojedinoj stranci.

Anketa FPZ-a sastoji se od velikog broja pitanja koja mjere odnos ispitanika prema različitim društvenim problemima. Međutim, velik dio pitanja mjeri mišljenje ispitanika o istinitosti pojedinih tvrdnji. S obzirom na to da ta pitanja ne mjere stav ispitanika nego način na koji ispitanici percipiraju stvarnost, ona nisu prikladna za tip analize koja se tu želi provesti. Drugi je problem u anketi FPZ-a način na koji je formuliran dio pitanja. Pojedina pitanja u anketi ostavljaju znatan prostor za interpretaciju ispitanicima ili se mogu razumjeti na više načina. Stoga su ta pitanja izostavljena iz analize.

Međutim, čak ni sva pitanja koja su korištena u analizi nisu formulirana kao izbalansirane skale. Osim pitanja o pobačaju i položaju Srba u Hrvatskoj, koja ispitaniku nude alternativne pozicije, većina pitanja je formulirana tako da od ispitanika traži da izrazi slaganje ili neslaganje s izrečenom tvrdnjom. Stoga postoji mogućnost da formulacija pitanja može sugestivno djelovati na ispitanika.

Nezavisne varijable koje se koriste u analizi mjere stavove ispitanika prema tradicionalnim vrijednostima i crkvi, položaju žena i pravu na pobačaj, odnosu prema položaju pripadnika drugih etničkih skupina, ulozi države u gospodarstvu te stavove prema demokraciji i demokratskim slobodama, kao što su uloga opozicije i odnos prema različitim oblicima ljudskih prava i sloboda.

Varijable koje mjere odnos prema političkim strankama pitaju za odnos ispitanika prema glavnim političkim strankama u Hrvatskoj. Te su stranke HDZ, SDP, HNS, HSP i HSS. Navedene stranke su izabrane s obzirom na to da predstavljaju glavne aktere na političkoj sceni i njihovi su birači najveći dio biračkog tijela. Odnos prema povijesti uglavnom se tiče odnosa prema Drugome svjetskom ratu i razdoblju nakon rata, i mjeren je koristeći varijable koje pitaju ispitanike za vrednovanje dviju povijesnih ličnosti iz tog razdoblja, Josipa Broza Tita i Ante Pavelića. Te varijable nisu same po sebi mjera odnosa prema širim povijesnim fenomenima. Međutim, može se reći da odnos prema osobama koje su personificirale pokret, ideologiju i razdoblje može ipak biti solidna zamjena za varijable koje mjere odnos prema samim povijesnim fenomenima¹.

Treba reći da definiranje odnosa između varijabli koje mjere odnos prema političkim strankama i varijabli koje mjere i ideološku identifikaciju ispitanika može biti problematičan s obzirom na to da kauzalna povezanost među tim varijablama može ići u oba smjerovima. Moguće je da se birači identificiraju s pojedinim strankama zato što je ideološka pozicija stranke bliska njihovoj. Međutim, pojmovi lijevog i desnog su apstraktni i njihovo je značenje primarno određeno dominantnim političkim podjelama vremena (Klingemann i Fuchs, 1990.). Stoga bi bilo vrlo teško tvrditi da ideološka samoidentifikacija na razini apstraktnih pojmova, kao što su lijevo i desno, sama po sebi određuje odnos prema političkoj stranci, za razliku od specifičnih stavova i preferencija.

Stoga se može reći da je vjerojatnije da stranačka identifikacija utječe na ideološku samoidentifikaciju. Vrlo je vjerojatno da pojedinci, pogotovo oni slabijeg zanimanja za politiku, manje informiranosti i nižeg stupnja obrazovanja, ne dovode u neposrednu vezu stavove prema pojedinim pitanjima i apstraktne pojmove lijevog i desnog. Zato se može pretpostaviti da pozitivan ili negativan odnos prema političkoj stranci, koja se percipira u javnosti i identificira od strane političkih aktera kao lijeva ili desna, određuje i način na koji pojedinac politički identificira sebe.

Faktorska analiza varijabli koje mjere stavove prema različitim pitanjima pokazala je da je samo dio varijabli koje mjere stavove do te mjere povezan da bi ih se moglo grupirati u indekse (rezultati nisu prikazani). To su varijable koje mjere odnos prema tradiciji i religiji, potom odnos prema ženama i pravu na pobačaj, odnos prema pripadnicima drugih etničkih zajednica te odnos prema tržišnom gospodarstvu.

Varijable koje pokazuju visoku međusobnu korelaciju mogu se grupirati u indekse, između ostalog, i zato da bi se smanjila kolinearnost između va-

¹ Varijable koje mjere odnos prema povijesnim fenomenima samima bile su uključene u FPZ-ovu anketu iz 2000., ali nisu ponovljene u anketi iz 2003. godine.

rijabli te kako bi se izbjeglo da te varijable oduzimaju statističku snagu jedna drugoj. *Cronbach Alpha* indeks pouzdanosti varijabli koje tvore indeks je 0,750 kod indeksa koji mjeri odnos prema tradicionalnim vrijednostima i crkvi i 0,503 kod indeksa koji mjeri odnos prema položaju žena i pravu na pobačaj. *Cronbach Alpha* indeks koji mjeri odnos prema pripadnicima drugih etničkih zajednica iznosi 0,520, a indeks koji mjeri odnos prema tržišnom gospodarstvu iznosi 0,459.

Sve nezavisne varijable koje se koriste u analizi su standardizirane. Indeksi su formirani zbrajanjem vrijednosti varijabli koje su uključene u indeks. Detaljniji opis nezavisnih varijabli nalazi se u *prilogu 1*.

Kako bi se procijenio relativni doprinos varijabli koje mjere stavove i varijabli koje mjere odnos prema političkim strankama, analiza je izvedena koristeći više modela. Prvi model koristi samo varijable koje mjere stavove prema političkim pitanjima. Drugi model koristi varijable koje mjere odnos prema povijesti, a treći oba navedena seta varijabli. Četvrti model koristi varijable koje mjere samo odnos prema političkim strankama, a peti model koristi sve navedene setove varijabli.

Svrha korištenja više modela jest identificiranje varijabli koje imaju najveću eksplanatornu snagu i njezinu promjenu koja nastaje kao posljedica uključivanja drugih varijabli u model.

U analizi determinanti identifikacije s konkretnim ideologijskim svjetonazorima multinominalnom logističkom regresijom koriste se tri modela. Prvi uključuje varijable koje mjere stavove osim odnosa prema povijesti, drugi uključuje sve varijable koje mjere stavove, a u trećem su dodane i varijable koje mjere odnos prema političkim strankama.

Determinante ideološke samoidentifikacije

Tablica 1 prikazuje rezultate regresijske analize determinanti samoidentifikacije lijevo – desno hrvatskih birača. Koeficijenti prikazani u tablici su standardizirani beta-koeficijenti OLS regresije koji omogućuju usporedbu snage svake pojedine varijable. Kao što rezultati pokazuju, koristeći u analizi samo varijable koje mjere stavove ispitanika prema pojedinim pitanjima (osim odnosa prema Drugome svjetskom ratu), najveću ulogu u izboru samoidentifikacije lijevo – desno imaju odnos prema tradicionalnim vrijednostima, potom i stavovi o položaju žena i nacionalnih manjina. Povezanost ostalih varijabli sa samoidentifikacijom lijevo – desno znatno je manja. Varijable koje mjere odnos prema ljudskim pravima, medijima i opoziciji, iako statistički značajni, ipak zajedno objašnjavaju tri puta manje varijance zavisne varijable od varijabli koje mjere odnos prema tradicionalnim vrijedno-

stima i crkvi, položaju žena i manjina² Varijable koje mjere stavove o ekonomskim pitanjima uopće ne dosežu statističku značajnost, a individualno objašnjavaju samo zanemariv dio varijance zavisne varijable.

Tablica 1: Determinante ideološke samoidentifikacije lijevo – desno.

(Standardizirani beta-koeficijenti OLS linearne regresije)

	1	2	3	4	5
Odnos prema religiji i tradiciji	0,296***		0,227***		0,115***
Odnos prema položaju žena	0,111***		0,055		0,033
Odnos prema manjinama	0,178***		0,103***		0,045
Odnos prema tržišnoj ekonomiji	-0,046		-0,070**		-0,064**
Uloga opozicije	-0,150***		-0,114***		-0,065**
Uloga medija	0,076**		0,080**		0,054*
Pravo na politički protest	-0,090***		-0,067**		-0,043
Odnos prema ljudskim pravima	0,023		0,023		0,020
Odnos prema Anti Paveliću		-0,305***	-0,208***		-0,105***
Odnos prema Josipu Brozu Titu		0,349***	0,278***		0,137***
Odnos prema HDZ-u				0,324***	0,251***
Odnos prema HNS-u				-0,121***	-0,067*
Odnos prema HSP-u				0,155***	0,095***
Odnos prema SDP-u				-0,277***	-0,197***
Odnos prema HSS-u				0,024	0,019
R ²	0,238	0,247	0,354	0,436	0,485

***p < 0,001, **p < 0,01, *p < 0,05

Kao što se moglo i očekivati, ispitanici koji se zalažu za tradicionalne vrijednosti kao i za snažnu ulogu crkve u društvu, koji pokazuju manju toleranciju prema etničkim manjinama i imaju konzervativan odnos prema ulozi žena u društvu identificiraju se kao desničari. Ispitanici koji se određuju kao lijevičari imaju suprotne stavove.

Međutim, kad su posrijedi varijable koje mjere odnos prema medijima, opoziciji i ljudskim pravima, pokazalo se da je potpora slobodnim medijima jedina varijabla čiji je utjecaj u pravcu u kojem bi se mogao očekivati na temelju nalaza prijašnjih studija (Šiber, 1998., 2001.; Zakošek, 1998., 2001.).

² Ukupna eksplanatorna snaga modela koji koristi samo varijable koje mjere stavove je 0,242. Eksplanatorna snaga modela koji koristi samo tri varijable koje mjere odnos prema religiji i tradiciji je 0,204. Eksplanatorna snaga modela koji koristi samo stavove prema opoziciji, medijima i ljudskim pravima tri je puta manja i iznosi 0,074, dok eksplanatorna snaga modela koji koristi samo varijable koje mjere ekonomske stavove iznosi 0,001.

Ispitanici koji se identificiraju kao ljevičari imaju pozitivne stavove o slobodi medija. Međutim, kod stavova koji mjere odnos prema ulozi opozicije u političkom sustavu i opravdanosti ograničenja prava na štrajk i demonstracije u određenim uvjetima, ispitanici koji se identificiraju kao ljevičari vjeruju da je opravdano ograničiti pravo na štrajk i demonstracije te da je glavna uloga opozicije da podupire vladu.

Taj nalaz nije sukladan nalazu drugih autora za izbore u 1995. i 2000. (Šiber, 1998., 2001.; Zakošek, 1998., 2001.) gdje su birači ljevice u svim pitanjima koja se tiču ljudskih prava i demokratskih vrijednosti imali liberalniju poziciju. Stoga je moguće da je takav nalaz posljedica političkih aktivnosti vezanih uz desnicu 2001. i 2002. godine koje su karakterizirale protestne aktivnosti usmjerene protiv koalicijske vlade, uključujući i blokade prometnica te masovne proteste što su katkad slali poruke koje su osporavale samu legitimnost izabrane vlasti. Drugi potencijalni razlog za takav nalaz treba tražiti u promjeni nositelja vlasti s desnice na ljevicu u parlamentarnim izborima 2000. godine.

Međutim, kod političkih stavova najveća uloga ipak pripada odnosu prema Drugome svjetskom ratu i poslijeratnom razdoblju. Te dvije varijable objašnjavaju gotovo isti iznos varijance koliko i sve ostale varijable koje mjere stavove. Njihovo uključivanje u regresijsku jednadžbu povećava eksplanatornu snagu modela gotovo za trećinu, a one imaju i najveći pojedinačni efekt. Nalaz je u skladu sa Šiberovom (1998.) tezom prema kojoj je politička orijentacija znatno povezana s obiteljskom biografijom i odnosom prema zaraćenim stranama u Drugome svjetskom ratu.

Uključivanje tih varijabli u analizu znatno slabi utjecaj varijabli koje mjere političke stavove. Odnos prema ulozi žena u društvu ne doseže statističku značajnost, a snaga svih ostalih varijabli slabi. Međutim, odnos prema tržišnom gospodarstvu postaje statistički značajan i to tako da ispitanici koji se identificiraju kao ljevičari imaju pozitivan stav prema ulozi tržišta. Činjenica što varijabla koja mjeri odnos prema tržišnom gospodarstvu postaje značajna kad se u regresiju unese odnos prema povijesti, vjerojatno je u podjeli na ljevici, pri čemu je izgledno da ispitanici koji imaju negativniji odnos prema Josipu Brozu Titu imaju pozitivniji odnos prema tržišnom gospodarstvu od ostalih ispitanika koji se samoidentificiraju kao ljevičari. Međutim, treba napomenuti da je relevantnost efekta varijabli koje mjere odnos prema tržišnom gospodarstvu vrlo mali.

Varijable koje mjere odnos prema političkim strankama najjače su povezane sa samoidentifikacijom na ljestvici lijevo – desno. Te varijable, ne kontrolirajući učinak ostalih varijabli, uvjerljivo objašnjavaju najveći postotak varijacije zavisne varijable. Uključivanje ostalih varijabli povećava eksplanatornu snagu modela samo za nešto više od jedne osmine. To navodi na zaključak da je samoidentifikacija na ljestvici lijevo – desno ponajprije plod

ispitanikova pozitivnog ili negativnog vrednovanja pojedinih političkih strankama. Međutim, opet treba napomenuti da u ovom slučaju kauzalni niz može ići u obama smjerovima, stoga treba biti oprezan u prihvaćanju rezultata tako specificiranog modela.

Očekivan je pravac utjecaja varijabli koje mjere odnos prema političkim strankama. Ispitanici koji imaju pozitivnije mišljenje o HSP-u i HDZ-u određuju se kao desničari, dok se ispitanici koji imaju pozitivne stavove prema HNS-u i SDP-u određuju kao ljevičari. Varijabla koja mjeri mišljenje ispitanika o HSS-u nije statistički značajna, što pokazuje da je distribucija ispitanika koji imaju pozitivno i negativno mišljenje o HSS-u podjednaka na svim vrijednostima varijable koja mjeri samoidentifikaciju na ljestvici lijevo – desno.

Kontrolirajući sve varijable korištene u analizi, odnos prema političkim strankama ima najveći utjecaj na samoidentifikaciju lijevo – desno. Znatno, iako manji, utjecaj ima odnos prema Drugome svjetskom ratu, potom dolazi odnos prema tradicionalnim vrijednostima i crkvi. Ostale varijable ili ne dosežu statističku značajnost ili imaju znatno manje relevantan utjecaj.

Iako znatno manji od utjecaja ostalih varijabli, odnos prema tržišnoj ekonomiji još uvijek ostaje statistički značajan i to tako da oni ispitanici koji se identificiraju kao ljevičari imaju pozitivan odnos prema tržišnoj ekonomiji. Odnos prema ulozi opozicije i prema ulozi medija također zadržavaju statističku značajnost, ali relevantnost njihovog utjecaja znatno slabi.

Tablica 2 pokazuje rezultate analize determinanti samoidentifikacije ispitanika u odnosu na konkretne ideologije. Analiza je provedena na ispitanicima koji su se očitovali kao socijaldemokrati, liberali i kršćanski demokrati. Ispitanici koji se ubrajaju u te tri kategorije čine više od 90% ispitanika koji su izabrali ideološku identifikaciju i čine skupine koje su dovoljno brojne da bi se mogle upotrijebiti u multinominalnoj logističkoj regresiji.

Za svaki model koji je analiziran pokazane su tri skupine koeficijenata. Svaka skupina koeficijenata prikazuje rezultate analize koja uspoređuje dvije kategorije zavisne varijable. Sve tri skupine koeficijenata rezultat su jedne regresijske analize što uključuje ispitanike koji pripadaju svim trima kategorijama. Razlika je samo u tome što su različite kategorije uzete kao referentne. Prva skupina koeficijenata uspoređuje kršćanske demokrate (referentna kategorija) s liberalima, druga skupina uspoređuje kršćanske demokrate sa socijaldemokratima, a treća socijaldemokrate kao referentnu kategoriju uspoređuje s liberalima. Referentna kategorija je kodirana s 0, a kategorije koje se uspoređuju s 1.

Tablica 2: Determinante ideološke samoidentifikacije ispitanika u odnosu na prevladavajuće ideološke orijentacije (multinomialna logistička regresija)

	KD/LIB	KD/SD	SD/LIB	KD/LIB	KD/SD	SD/LIB	KD/LIB	KD/SD	SD/LIB	KD/LIB	KD/SD	SD/LIB
	B	B	B	B	B	B	B	B	B	B	B	B
Intercept	-0,143	0,161	-0,304***	0,031	0,434	-0,403	-0,488	0,182	-0,670			
Odnos prema religiji i tradiciji	-0,443***	-0,435***	-0,009	-0,444***	-0,418***	-0,026	-0,369***	-0,323***	-0,045			
Odnos prema položaju žena	-0,257***	-0,244***	-0,013	-0,244***	-0,214***	-0,030	-0,220**	-0,171*	-0,049			
Odnos prema manjinama	-0,177**	-0,252***	0,076	-0,163*	-0,195***	0,032	-0,103	-0,102	-0,001			
Odnos prema tržišnoj ekonomiji	0,057	0,023	0,034	0,076	0,061	0,015	0,079	0,068	0,011			
Uloga opozicije	0,204*	0,152^	0,052	0,172^	0,105	0,067	0,027	-0,051	0,078			
Uloga medija	-0,139	0,019	-0,158^	-0,125	0,022	-0,148	-0,103	0,015	-0,118			
Prava na politički protest	0,220*	0,287***	-0,067	0,212*	0,281**	-0,069	0,187^	0,243*	-0,056			
Odnos prema ljudskim pravima	-0,091	0,122	-0,213*	-0,098	0,104	-0,202*	-0,060	0,123	-0,183^			
Odnos prema HDZ-u							-0,400***	-0,521***	0,121			
Odnos prema HNS-u							0,381***	0,198^	0,183^			
Odnos prema HSP-u							0,038	-0,134	0,172*			
Odnos prema SDP-u							0,211*	0,650***	-0,439***			
Odnos prema HSS-u							-0,136	-0,173	0,037			
Odnos prema Anti Paveliću				0,102	0,319***	-0,217**	0,066	0,161^	-0,095			
Odnos prema Josipu Brozu Titu				-0,210*	-0,620***	0,410***	-0,040	-0,344**	0,304***			
Nagelkerke R ²	0,308			0,369			0,480					

***p < 0,001, **p < 0,01, *p < 0,05, ^p < 0,10

Prvi model kao nezavisne varijable koristi varijable koje mjere stavove. Drugi model osim njih uključuje i varijable koje mjere odnos prema Drugome svjetskom ratu, a treći model uključuje i varijable koje mjere odnos prema političkim strankama.

Model koji u analizu uključuje samo varijable koje mjere političke stavove pokazuje da između ispitanika koji se identificiraju kao socijaldemokrati i liberali postoje vrlo male razlike. S druge strane, analiza pokazuje da postoje znatne razlike u stavovima između ispitanika koji se identificiraju kao kršćanski demokrati s jedne, te kao socijaldemokrati i liberali s druge strane.

Najveće razlike između liberala i socijaldemokrata te kršćanskih demokrata tiču se odnosa prema tradicionalnim vrijednostima, odnosa prema položaju žena te odnosu prema manjinama. U skladu s nalazima analize o determinantama ideološke samoidentifikacije na ljestvici lijevo – desno, analiza otkriva da ispitanici koji se identificiraju kao liberali i socijaldemokrati imaju kritičniji odnos prema ulozi opozicije i pravu na politički protest.

Uključivanje u analizu varijabli koje mjere odnos prema Drugome svjetskom ratu pokazuje da većina statistički značajnih varijabli ne gubi svoj značaj. Međutim, pokazuje se da u pitanjima odnosa prema povijesti postoji znatna razlika među ispitanicima koji se identificiraju kao liberali i socijaldemokrati, i to ponajprije u odnosu prema Josipu Brozu Titu. S druge strane, razlike u odnosu prema povijesti između onih koji se identificiraju kao liberali i kršćanski demokrati znatno su manje.

Uključivanje u analizu varijabli koje mjere odnos prema političkim strankama ne mijenja značajno rezultate, iako značaj ostalih varijabli opada. Model koji uključuje sve nezavisne varijable pokazuje da su razlike između liberala i socijaldemokrata vrlo male. One se uglavnom očituju kao negativniji odnos liberala prema SDP-u i Josipu Brozu Titu. To bi se moglo protumačiti i kao negativniji odnos ispitanika koji se identificiraju kao liberali prema razdoblju prije 1990. godine. Značajnijih razlika između ovih dviju skupina u ostalim stavovima nema. Zaključak o razlici između liberala i socijaldemokrata u odnosu prema povijesti potvrđen je i time što nema statistički značajnih razlika u odnosu prema povijesti između pojedinaca koji se identificiraju kao liberali i i onih koji se identificiraju kao kršćanski demokrati.

Kad je riječ o konkretnim efektima varijabli koje mjere odnos prema političkim strankama, liberali u odnosu na kršćanske demokrate imaju značajno negativan odnos prema HDZ-u, a pozitivan prema HNS-u i manje prema SDP-u; socijaldemokrati u odnosu na kršćanske demokrate imaju značajno negativniji odnos prema HDZ-u, a pozitivan prema SDP-u i nešto manje pozitivan prema HNS-u. S druge strane, liberali imaju znatno negativniji odnos prema SDP-u od socijaldemokrata. Zanimljivo je da taj odnos nije recipročan, odnosno, ispitanici koji se se identificiraju kao socijaldemokrati i libe-

rali nemaju značajno drukčiji stav prema HNS-u. To se može interpretirati kao još jedna potvrda nalaza da su podjele između liberala i socijaldemokrata ponajprije posljedica odnosa prema povijesti s obzirom na to da je SDP stranka nasljednica SKH.

Zaključak

Analiza je pokazala da se među najznačajnije determinante ideoloških podjela ubrajaju stavovi prema ulozi tradicije i katoličke crkve u društvu, odnos prema ulozi žena u društvu, odnos prema manjinskim skupinama te odnos prema povijesti, ponajprije prema Drugome svjetskom ratu i poslijeratnom razdoblju.

Kod ideološke samoidentifikacije na ljestvici lijevo – desno odnos prema ulozi crkve i tradicije te odnos prema povijesti imaju najveću ulogu od svih varijabli koje mjere stavove. Znatno manja uloga pripada varijablama koje mjere odnos prema manjinama i položaju žena i statistički značaj tih varijabli nestaje kad se u analizu uključi odnos prema političkim strankama.

Odnos prema tržišnom gospodarstvu nema velik značaj kao determinanta samoidentifikacije lijevo – desno. Odnos prema demokratskim pravima, na temelju nalaza u ovom radu, ne može se smatrati sustavno povezanim sa samoidentifikacijom lijevo – desno. Rezultati analize u ovom radu upućuju na to da je povezanost između samoidentifikacije lijevo – desno i odnosa prema demokratskim vrijednostima uvjetovana situacijskim činiteljima te se stoga zapravo i ne može smatrati elementom koji definira značenje samoidentifikacije na ljestvici lijevo – desno.

Kad je riječ o determinantama konkretnih ideoloških orijentacija, najveća uloga pripada varijablama koje mjere odnos prema tradicionalnim vrijednostima i ulozi crkve u društvu, odnos prema manjinama, odnos prema položaju žena te odnos prema povijesti. Dok odnos prema tradiciji i ulozi katoličke crkve, a nešto manje odnos prema manjinama i položaju žena u društvu, dijele liberala i socijaldemokrate od kršćanskih demokrata, odnos prema povijesti dijeli ponajprije liberala od socijaldemokrata.

Iz toga možemo zaključiti da su podjele na ljevici, a na temelju nalaza iz obiju regresija ispitanike koji su se izjasnili kao liberali i socijaldemokrati možemo svrstati na ljevicu, ponajprije posljedica različitih orijentacija prema povijesti, odnosno Drugome svjetskom ratu i razdoblju do 1990. godine.

Stoga možemo reći da odnos prema događajima u Drugome svjetskom ratu i poslijeratnom razdoblju ima veliku ulogu u ideološkim podjelama među hrvatskim biračima te da ta podjela nije ograničena samo na ljevicu i desnicu. Ako samoidentifikacija s ljevicom ili desnicom ima neko značenje

u analizi političkih pojava, mogli bismo zaključiti da je, osim dominantne linije rascjepa između modernističkih i tradicionalnih vrijednosti, druga značajna podjela među hrvatskim biračima odnos prema povijesti i da ta podjela dijeli i birače ljevice na one koji imaju pozitivan odnos prema razdoblju do 1990. godine, ili nekim aspektima tog razdoblja, i one koji imaju negativniji odnos prema tom razdoblju.

Kad je posrijedi odnos prema političkim strankama, analiza je pokazala da varijable koje mjere odnos prema strankama imaju uvjerljivo najveći utjecaj na ideološku samoidentifikaciju, bilo da je riječ o samoidentifikaciji na ljestvici lijevo – desno, bilo da je riječ o identifikaciji s konkretnom ideološkom orijentacijom. Međutim, kod interpretacije tih rezultata treba imati na umu da kauzalna veza među ovim varijablama može postojati u obama pravcima. Podatci iz anketnog istraživanja ne omogućuju da se bez sumnje utvrdi redoslijed varijabli u kauzalnom nizu. Ipak, s obzirom na razinu političke sofisticiranosti javnosti može se reći da će se ispitanici lakše identificirati sa strankom nego s ideologijom, koja je za većinu birača ipak apstraktan fenomen. Stranačka identifikacija (preferencija) može biti posljedica različitih činitelja koji se mogu kretati od rane političke socijalizacije u obitelji do ideološke bliskosti po pojedinim pitanjima ili povjerenja u stranačko vodstvo, da navedemo samo neke. Stoga možemo reći da kod pitanja ideološke samoidentifikacije ispitanik koristi svoju stranačku identifikaciju kao informacijsku kraticu kako bi se odredio u, za većinu birača ipak apstraktnom, svijetu ideologija.

Literatura

- Fuchs, Dieter, Klingemann, Hans-Dieter, 1990.: *The Left-Right Schema*, u M. K. Jennings and J. W. van Deth (ur.), *Continuities in Political Action*: Berlin, de Gruyter.
- Inglehart, Roland, 1977.: *The Silent Revolution: Changing Values and Political Styles among Western Publics*: Princeton University Press
- Inglehart, Roland, 1990.: *Culture Shift*: Princeton University Press
- Inglehart, Roland, 1997.: *Modernization and Postmodernization: Cultural, Economic, and Political Change in 43 Societies*: Princeton University Press
- Kitschelt, Herbert, 1994.: *The Transformation of European Social Democracy*: Cambridge University Press
- Kitschelt, Herbert, Steff Hellmans, 1990.: *The Left-Right Semantics and the New Politics Cleavage*, *Comparative Political Studies* 23: 210-238
- Klingemann, Hans Dieter, 1995.: *Party Positions and Voter Orientations* u Hans-Dieter Klingemann i Dieter Fuchs (ur.) *Citizens and the State*: Oxford University Press

- Knutsen, Oddbjorn, 1995a.: The Strength of Partisan Component of Left-Right Identity, *Party Politics* 4: 5-31
- Knutsen, Oddbjorn, 1995b.: Value Orientations, Political Conflicts and Left-Right Identification: *A Comparative Study European Journal of Political Research* 28: 63-93.
- Knutsen, Oddbjorn, 1995c.: Left-Right Materialist Value Orientations u: Eleanor Scharborough and Jan van Deith (ur.): *The Impact of Values*: Oxford University Press
- Zipset, Seymour Martin, Stein Rokkan, 1967.: *Party Systems and Voter Alignments*, New York: The Free Press
- Ruschemeyer, Dietrich, John Stephens, 1992.: *Capitalist Development and Democracy*: Cambridge University Press
- Scarborough, Eleanor, 1995. Value Orientations, u Eleanor Scharborough and Jan van Deith (ur.): *The Impact of Values*: Oxford University Press 1995
- Šiber, Ivan, 1998., Povijesni i etnički rascjepi u hrvatskom društvu, u Mirjana Kasapović, Ivan Šiber i Nenad Zakošek, *Birači i demokracija. Utjecaj ideoloških rascjepa na politički život*: Zagreb, Alinea, 51-94
- Šiber, Ivan, 2001., Političko ponašanje birača u izborima 1990.-2000. u Kasapović, Mirjana, (ur.), 2001.: *Hrvatska politika 1990.-2000. Izbori, stranke i parlament u Hrvatskoj*: Zagreb, Fakultet političkih znanosti, 65-99
- Zakošek, Nenad,, 1998.: Ideološki rascjepi i stranačke preferencije hrvatskih birača, u Mirjana Kasapović, Ivan Šiber i Nenad Zakošek (ur.), *Birači i demokracija. Utjecaj ideoloških rascjepa na politički život*: Zagreb, Alinea, 11-50.
- Zakošek, Nenad, 2001.: Struktura biračkog tijela i političke promjene u siječanjskim izborima 2000., in Kasapović, Mirjana, (ur.) *Hrvatska politika 1990.-2000. Izbori, stranke i parlament u Hrvatskoj*: Zagreb, Fakultet političkih znanosti, 99-122
- Zakošek, Nenad, Goran Čular, 2003.: Ideological Cleavages and Party Preferences: The Case of Croatia, *Paper prepared for the Panel #19: 'Cleavage Development: Causes and Consequences' at the European Consortium of Political Research's Joint Session of Workshops*, Edinburgh, March 28 – April 2, 2003

Prilog 1. Opis nezavisnih varijabli

Odnos prema tradicionalnim vrijednostima i crkvi mjeren je kroz indeks koji se sastoji od triju varijabli:

- a) Katolička crkva je moralni autoritet čiji bi stavovi trebali obvezivati sve građane.
- b) Treba se vratiti tradiciji i izvornim vrijednostima svog naroda.
- c) Hrvatskoj bi bilo bolje kad bi svi građani slijedili kršćanske moralne vrijednosti.

Sve varijable su kodirane kao pet vrijednosti:

1. uopće se ne slažem;
2. uglavnom se ne slažem;
3. i slažem se i ne slažem;
4. uglavnom se slažem;
5. posve se slažem.

Indeks je formiran tako da su individualne varijable standardizirane, a njihove su vrijednosti potom zbrojene.

Odnos prema manjinama mjeren je kroz indeks koji se sastoji od dviju varijabli:

- a) Najbolje je da pripadnici pojedine nacije žive sami u svojoj državi.

Kodirane kao:

1. uopće se ne slažem;
2. uglavnom se ne slažem;
3. i slažem se i ne slažem;
4. uglavnom se slažem;
5. posve se slažem.

- b) Kakav bi položaj trebali imati Srbi koji danas žive u Hrvatskoj?

Kodirane kao:

1. Dogovorom treba postići iseljavanje svih Srba u Srbiju.
2. Srbima treba zajamčiti temeljna ljudska prava kao hrvatskim građanima, ali bez posebnih prava za nacionalne manjine.
3. Srbima treba priznati pravo na kulturnu autonomiju (upotrebu ćirilice i vlastite kulturne ustanove) u cijeloj Hrvatskoj.
4. Uz pravo na kulturnu autonomiju Srbima treba priznati i pravo na teritorijalno-političku autonomiju na područjima gdje su većina.

Ta je varijabla rekodirana tako da je numerička vrijednost pridodana pojedinim kodovima preokrenuta na sljedeći način: (4=1) (3=2) (2=3) (1=4).

Indeks je formiran tako da su te dvije varijable standardizirane, a njihove vrijednosti su potom zbrojene.

Odnos prema položaju žena mjeran je kao indeks koji se sastoji od dviju varijabli:

- a) Ženama je, prije svega, mjesto u kući, gdje se trebaju brinuti o kućanstvu i odgoju djece.

Kodirane kao:

1. uopće se ne slažem;
2. uglavnom se ne slažem;
3. i slažem se i ne slažem;
4. uglavnom se slažem;
5. posve se slažem.

- b) Što mislite o pravu žena na pobačaj (abortus)?

Kodirane kao:

1. Žene trebaju imati pravo slobodno odlučivati o pobačaju, i to treba zajamčiti zakonom.
2. Pobačaj treba zabraniti, osim u medicinski opravdanim slučajevima.
3. Pobačaj nije prihvatljiv te se ne smije dopustiti ni pod kojim uvjetima.

Indeks je formiran tako da su te dvije varijable standardizirane, a njihove vrijednosti su potom zbrojene.

Odnos prema tržišnom gospodarstvu mjeran je kao indeks koji se sastoji od triju varijabli:

- a) Formiranje cijena treba prepustiti isključivo tržištu.
- b) Poslodavci se kod zapošljavanja i otpuštanja radnika trebaju rukovoditi isključivo tržišnim razlozima.
- c) Država se ne bi trebala miješati u ekonomiju: samo poduzetnik treba odlučivati kako i što proizvoditi.

Kodirane kao:

1. uopće se ne slažem;
2. uglavnom se ne slažem;
3. i slažem se i ne slažem;
4. uglavnom se slažem;
5. posve se slažem.

Indeks je formiran tako da su te tri varijable standardizirane, a njihove vrijednosti su potom zbrojene.

Odnos prema povijesti mjeran je dvjema varijablama.

Kako vrednujete pojedine povijesne ličnosti u suvremenoj hrvatskoj povijesti?

- a) Ante Pavelić
- b) Josip Broz

Kodirane kao:

1. izrazito pozitivno;
2. uglavnom pozitivno;
3. ni pozitivno ni negativno;
4. uglavnom negativno;
5. izrazito negativno.

Sljedeće četiri varijable mjere *odnos ispitanika prema demokratskim vrijednostima i ljudskim pravima*.

Odnos prema opoziciji:

Zadaća opozicije nije da kritizira vladu, nego da podržava njezin rad.

Odnos prema ulozi medija:

Mediji ne bi smjeli objavljivati informacije koje štete ugledu države u svijetu.

Odnos prema pravu na štrajk i demonstracije:

Građani nemaju pravo na štrajk i demonstracije ako time ugrožavaju javni red.

Odnos prema ograničavanju ljudskih prava:

Opravdano je ograničiti ljudska prava kad je u pitanju interes države i nacije.

Sve varijable su kodirane kao:

1. uopće se ne slažem;
2. uglavnom se ne slažem;
3. i slažem se i ne slažem;
4. uglavnom se slažem;
5. posve se slažem.

Stranačka identifikacija je mjerena s pet varijabli koji mjere ispitanikov odnos prema političkim strankama.

Kakav je Vaš stav prema navedenim političkim strankama?

- a) Hrvatska demokratska zajednica (HDZ)
- b) Hrvatska narodna stranka (HNS)
- c) Hrvatska seljačka stranka (HSS)
- d) Hrvatska stranka prava (HSP)
- e) Socijaldemokratska stranka Hrvatske (SDP)

Sve varijable su kodirane kao:

1. izrazito pozitivno;
2. uglavnom pozitivno;
3. ni pozitivno ni negativno;
4. uglavnom negativno;
5. izrazito negativno.

Andrija Henjak

*DETERMINANTS OF IDEOLOGICAL SELF-
IDENTIFICATION OF CROATIAN VOTERS IN THE 2003
PARLIAMENTARY ELECTIONS*

Summary

Using the results of the poll on the eve of the 2003 parliamentary elections, the author analyzes the determinants of their ideological cleavages. The analysis shows that the most significant determinants are the attitudes concerning the role of tradition and the Catholic Church in the society, the role of women in the society, the attitude towards the minority groups and the attitude to the Croatian history, primarily regarding World War Two and the post-war period.

Of all the attitudes-measuring variables the most significant ones for the ideological left-right self-identification are those concerning the role of the Church and tradition and the attitude towards the history.

The most important determinants of concrete ideological orientations in Croatia are those variables that measure the attitudes to traditional values and the role of the Church in the society, the attitude to the minorities and the position of women and the attitude to the history. While the attitudes to tradition and the role of the Catholic Church, and to a somewhat smaller extent to the minorities and the position of women in the society distinguish the liberals and social-democrats from the Christian-democrats, the attitude to the history distinguishes primarily the liberals from the social-democrats.

The analysis has also shown that the variables measuring the attitude to the parties undoubtedly have the biggest influence on ideological self-identification, whether this is the left-right self-identification, or the identification with a concrete ideological orientation. However, in interpreting these results one should bear in mind that the causal link among these variables can be established both ways. Nevertheless, regarding the level of political sophistication of the public it might be said that the respondents will more easily identify with a party than an ideology, which for most voters is an abstract category. Party identification (preference) may be a consequence of a variety of factors ranging from the early political socialization in the family to the ideological affinity concerning certain issues or trust in party leadership etc. Hence we can conclude that regarding their ideological self-identification the respondents use their party identification as an information shortcut in order to get their bearing in, for most voters, the abstract world of ideologies.

Key words: ideological self-identification, left-right self-identification, parliamentary elections, values, attitudes, attitude to history, party identification

Mailing address: Central European University, Nador u. 9, 1051 Budapest, Hungary. *E-mail:* PPHHEA01@phd.ceu.hu